

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить що тижня в неділю.

Річна передплата виносить 15 К., 15 Мар., 3 Дол., 6 рублів,
піврічна 8 К., 3 рублі, квартальна 4 К. 50 сот., 1.75 руб.

Ціна сього числа 40 сот., 15 коп.

Менших рукописей і віршів не звертаєть ся; з приводу того не входить ся в ніяку переписку.

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: Микола Троцький.

Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 19.

Адміністрація: Tür 6. Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090.

III. рік. Ч. 46.

Відень, 9 липня 1916.

Ч. 106.

Просимо відновити передплату, інакше безумовно здержимо висилку часописи.

Українські школи на Волині.

Кінець шкільного року припав на початок останньої російської офензиви. Чи існуватимуть основані школи в найближшій році та чи повстануть нові, буде залежати мабуть найбільше від ходу воєнних подій.

Тимчасом подаємо деякі інформації про фактичний стан українського шкільництва на Волині.

Володимир-Волинський. З місцевих людей зайняв ся справою школи міщанин Євген Чирановський. Призначений у падолисті 1915 р. на правительственнаго комісаря в маїстраті Володимира Волинського надпоручник Гнат Мартинець, гімназійний учитель з Галичини, дуже прихильно поставив ся до справи оснування школи та все залежне від себе робив, щоб ідею переведено в життє. Помічними в сій справі були ті інтелігентні жовніри-Українці, котрі перебували на місці, як др. П., а потім вербунковий комісаріят Українських Січових Стрільців.

Місцевий латинський ксьондз Тарногурекій уже в грудні 1915 р. мав приготовлені книжки й замовив з Галичини коло 12 учительських сил; дітей зго-

лосило ся коло 1000, в тім 900 Жидів. Польську школу відкрито в перших днях марта 1916 р., коли приїхали 3 польські монахині зі Львова, але Жиди до тої школи не могли пійти; лишали ся поза польською школою й Українці.

Поданне до окружної команди о дозвіл на відкрите української приватної 4 кл. міської школи з датою 13 лютого 1916 р. внесено дня 15 лютого 1916 р. Викладова мова українська, німецька й польська. Дозвіл на відкрите школи одержано 25 лютого 1916 р. Чирановський зладив спис дітей, приготував при помочи маїстрату будинок і т. ин. Вписи переводив з початку місцевої учитель Юрій Чирановський. 2 квітня приїхала учителька з Галичини Савина Сидорович і почала ся наука. До 3 квітня вписало ся до школи 389 учеників; понад 270 ученикам відмовлено прийняття ізза недостаті місця й учительських сил. При кінці науки було в школі 301 учеників. Поділ на класи був такий: Ia — 60 уч., Ib — 56 уч., Pa — 59 уч., Pb — 58 уч., III — 68 уч.

Крім Савини Сидорович з Галичини, яка була управительською школи, учив у школі місцевої учитель Тлуховський до 10 мая, від 11 мая короткий час учили галицькі учительки Теодора Ліщинська й Ангелина Гайдучківна, поетійно Анна Бігунівна, також галицька Українка.

Конфесійний склад учеників був такий: 35 православних, 7 римо-католиків, Жидів 259 — разом 301.

Святочне відкрите школи відбуло ся 20 мая; опис свята поміщено в часописах.

Школою управляє зложений з Українців і Жидів шкільний комітет, на чолі якого став Євген Чирановський. Удержанне школи спало на приватні фонди.

Володимир-волинська округа. Організація шкільництва по містечках і селах володимир-волинського повіту припадає на час утворення вербункового комісаріату Українських Січових Стрільців, себто на місяць лютий 1916 р. Велику заслугу в сїм ділі має четарь Микола Саєвич, що вів провід у вербунковій акції.

З початку були деякі труднощі з обавою збідженого війною населення перед новими податками й видатками, але ці труднощі минули та в багатьох селах повстали шкільні комітети, списувала ся дїтвора, підшукували ся мешкання, бо шкільні будинки в більшій частині знищені разом з шкільними приналежностями.

Тяжка до розв'язання була справа учителів. Доставити з Галичини потрібне число учителів було трудно, раз через пашпорти, друге через се, що на Волині головні потрібні були мушени. Мужеські сили в більшій числі можна було дістати лише споміж стрільців. В останній часі ся справа була близька розв'язки. Одначе поки-що потреба учителів була така велика, що треба було кинути ся шукати потрібних одиниць серед місцевих учителів. Заходи увінчали ся успіхами, — віднайдено коло 10 учителів, котрих можна було ужити до праці. Щоб ввести їх у галицьку систему науки, роблено для них короткі приготівні курси у Володимирі. Кождий учитель практикував у школі під наглядом галицьких учительок. Так у Володимирі були на практиці: Юрій Глуховський, Дмитро Лотоцький, Марія Панасюк, Надія Масюк, Антонія Савич, Андрій Котушко й один незвісного імени; мало приїхати ще 5 сил. У Свиноухах учив А. Чайко, в Орищах під доглядом Глуховського практикували Ів. Лижник і Зинаїда Волканович. Лїпші сили були: Чайко, Панасюк, Лотоцький.

Відкриті приватними заходами й на приватний кошт удержувані існували до кінця шкільного року такі школи у володимирському повіті:

1. Вуйковичі: 80 дітей, розпочав науку Лотоцький, учив Котушко.
2. Руснів і Бискупичі Шляхотські: 40 дітей, учив Юрій Глуховський.
3. Бутятичі: 50 дітей, учив Денис Чирановський.
4. Зашковичі: 52 дітей, розпочав науку Лотоцький, вчила Марія Панасюк.
5. Луковичі: 40 дітей, учив Дмитро Лотоцький.
6. Орищі: 70 дітей, розпочав науку Юр. Глуховський, учили Зинаїда Волканович і Іван Лижник.
7. Свиноухи: 104 дітей, учили Теодора Ліщинська з Галичини й Антін Чайко.

Отже разом було чинних 7 шкіл з 436 учениками й 9 учителями.

Підготовлені були до відкриття отсі школи:

1. Загайці, 2. Затурці, 3. Колпитів, 4. Коноухи, 5. Коритниця, 6. Лішня й Осмиловичі, 7. Литовиж і Мольників, 8. Локачі, 9. Ляхів, 10. Озеряни, 11. Порицьк Старий, 12. Пустомити, 13. Риковичі, 14. Сілець (Тут Поляки не хотіли допустити української школи, але місцевий староста (війт), римо-католик, вніс подання відкрити українську школу), 15. Твердиня, 16. Хорів, 17. Щельвів; число вписаних дітей 628.

Луцьк. Шкільну організацію розпочав у Луцьку місцевий учитель Павло Голубович за порадою галицького учителя д. Таранька, що перебував в околиці. В жовтні 1915 р. вніс Голубович до окружної команди подання о дозвіл на відкриття української школи в Луцьку. Одначе

справа не повела ся.

В лютім 1916 р. виринула на терені луцького шкільництва особа спольонізованого пастора Жигмонта Льоппе. Був він членом луцького маїстрату й референтом шкільних справ для місцевих властей.

Льоппе був у перших днях марта 1916 у Львові. Приїздив за шкільними підручниками. Виявив тоді дещо з своїх плянів, що є проект крім польської школи оснувати в Луцьку одну або й дві українські школи для православних, а для Жидів конфесійну школу з двома німецькими й 5 польськими відділами, потім польську гімназію. Коли звернено йому увагу, чому українська мова не проєкується для жидівської школи, боронив ся тим, що сього Жиди не бажають. (Відношення Жидів до української школи було зовсім противне). Льоппе взяв зі Львова великий транспорт українських книжок до шкіл і для бібліотек; ці книжки зложено в окружній команді та з них користали пізнійше організатори українських шкіл, але сам Льоппе справи української школи не посунув ані на крок наперед. Не міг нічого зробити в сій справі й вербунковий комісаріят УСС., на чолі якого стояв четарь Михайло Гаврилко.

Справу школи в Луцьку порішено аж у маю 1916 р. завдяки заходам окружною дорогою.

Письмо з дозволом відкрити „ruthenische Schule“ прийшло з датою 7 мая 1916 р. на руки ініціатора д. Голубовича.

Наука в школі розпочала ся 17 мая 1916 р. Удержання школи взяла на себе окружна команда й маїстрат. Голубовичеві признано пенсію місячно 80 К. від окружної команди й 20 К. від маїстрату. — Крім сього маїстрат признав 300 К. одноразово на уладження школи.

Школа приміщена на передмістю Красне (по лівім боці Стиру; будинок з сімома кімнатами, з сього 4 для мешкання учителя, 3 на класи).

Фреквенція дітей: в лютім числив Голубович на 60—70 дітей (I кл. 40—50, II кл. 20 уч.), а всіх православних дітей начислив 97, 15 мая, першого дня вписів, зголосило ся 80 православних і до 70 Жидів; постійно в школі було по відкриттю науки 98 дітей I кл. 48, II кл. 50. Голубович учив у II кл., Гайдучківна (переїхала з Володимира) в I кл. і німецької мови в II кл.

Жиди слухати не хотіли про польську школу.

Надпоручник Гнат Мартинець, військовий посадник Володимира Волинського.

Прихильно, але вяло відносився до української школи правительственный цивільний комісарь Тайделгоф...

При школі пляновано утворити чайню й дешеву кухню; на се був потрібний фонд 100 К. місячно. Така столова була вже при польській школі.

Луцька округа. Організація шкіл у луцькій повіті плянувала се вже в лютому 1916 р., коли проектував се український відділ при школі в Рожиці...

Але реальний почин до основивання шкіл дав аж приказ 4 армії з 16 марта 1916 р. про школи-захоронки, ведення яких поручало се військовим людям. На основі сього приказу перший відкрив школу жовнір Сорока в Острові (на північ від Луцька й Рожиці) дня 23 марта 1916 р. Се отже була найперша хронологічно українська школа на цілій Волині!

„Управитель школи“ не дуже письменний (як знати з листу) — простий вояк, родом з Нипович у Сокальщині. В листі з 24 марта пише: „Цвите і процвітає Україна, завязуюця школи. Відтворивім школу з великою радістю, хотяй ни естим учинний* яко професор, но яко селянин рільник“... Дітей було в школі 40.

Сердешний ініціатор жалується: „Не маю для них нічого, ані книжок, ані зошитів, ані олівців, бо вже за карту українську і не згадаю, або за памятники наших українських діячів... Нема ані куска паперу, вчу дівтору

* Треба читати: учений (Ред.).

глиною писати на столі і лавках!... Приняли вістку... відновлення України зпід московського ярма радо. І я радо приняв той святий обовязок показати своїм меншим братам світ і розв'язати очи, хотяй я неглибоко учений, но з сільської школи“.

Сорока просив букварів, зошитів, олівців і шкільних друків, — на жаль через недокладну адресу посилка вернула й ніяк не мож було порозуміти се з сим першим піонером української школи на волинськй селі.

Другу школу на селі відкрив Михайло Таранько, галицький учитель, у с. Теремне на схід від Луцька 1-ого квітня 1916 р. Дітей було 22. Наука тривала тільки місяць, потім шкільний будинок забрано на військові цілі, а дальше Таранько виїхав у друге місце.

З огляду на згаданий приказ 4 армії, що поручав жовнірам і офіцерам закладання шкілок-захоронок, отсі військові школи в луцькій окрузі розвивали се гарно та становили окремих тип від шкіл у володимирській окрузі, де школи повставали виключно з приватної ініціативи, основували се приватними заходами, удержували се приватними коштами й мали виразно український національний характер.

Але й військові школи-захоронки в луцькій повіті могли існувати лише при допомозі з боку приватної української організації. На заклик у часописях — зголошували се вчителі-вояки, а їм висилано букварі й інші шкільні принадлежності.

В луцькій повіті були такі українські школи, де вчили жовніри: 1. Острів: Сорока з Галичини, 2. Теремне: Таранько з Галичини, 3. Білостоки: Ласовський з Галичини, 4. Коршів: Петришин з Галичини, 5. Озденіж: військовий учитель невідомого назвища, 6. Ватин: Зробик з Галичини, 7. Садів: Роллер, Жид-Українець з Буковини, 8. Рожище: Назвище вчителя не звісне, 9. Воютин: Андрій Гожан з Буковини.

Були проби з боку властей накинення в сих школах латинської азбуки.

Крім того введено в життя одну приватну українську школу в Нивах Золочівських; учив місцевий учитель.

Перша українська школа у Володимирі Волинськй.

Вище Д. Лотоцький, Г. Мартинець, І. Романків, др. В. Кузьмич, низше: М. Саввич, Савина Сидорович, Е. Чирновський, др. Ос Пеленський.

Дуже правдоподібно, що військових шкіл, де вчили військові, було більше, але точних відомостей з сеї округи не маємо. Сі школи користувалися також запасом книжок, який вислано через пастора Льоппе до окружної команди в Луцьку, але ближших зносин учителів тих шкіл з українською шкільною організацією і з стрільцями в Луцьку — не було.

Українська приватна акція в луцькій окрузі розпочалася доволі пізно, з побільшенням новими людьми вербункового комісаріату Українських Січових Стрільців.

Крім відкритої школи в Нивах Золочівських приготовано до відкриття такі приватні українські школи: 1. Лаврів: коло 300 дітей; була на місці учителька. Княгиня Любомирська мала давати удержання тій школі. 2. Оздів: коло 200 дітей; учитель мав бути місцевий. 3. Торчин: коло 100 дітей; були на місці дві вчительки. 4. Угринів. 5. Щурин.

Ковельська округа. Перші заходи на полі шкільництва розпочалися з приїздом вербункового комісара У. С. С. сотника Дмитра Вітовського з початком лютого 1916 р. З місцевих Українців цікавився справою українського шкільництва д. Марко Луцкевич, агроном у Ковлі та член магістрату, але в самім Ковлі наслідком евакуації не лишилося зовсім Українців (було всього 9 православних дітей).

У Ковлі існувала жидівська школа з мовами німецькою, московською (!) та польською (!). В маю 1916 р. приїхали 3 польські монахині та приготували польську школу.

В області українського приватного шкільництва удалося до половини квітня 1916 р. підготувати 8 шкіл.

У половині мая зі зміцненням комісаріату У. С. С. новими людьми шкільна акція пішла значно живішим темпом.

Відкрито українську школу у Вижві Старій заходом залізничного надпоручника Амброза Епштайна від 1 мая 1916 р. Учив учитель церковно-приходської школи Ефимій Кужіль. Дітей 134, I кл. 64, II кл. 70. Платили 25 коп. місячно. Будинок новий. Українську мову зустріли з одушевленням.

Підготовлено школи: 1. Вижва Нова, 2. Мизово, 3. Кошари Нові, 4. Миляновичі, 5. Торговище, 6. Любитів, 7. Витоніж, 8. Білашів, 9. Порськ Великий, 10. Радошин.

По селах польщина не мала на чім оперти ся; відношення населення до польської акції неприхильне. З Жидами не навязувано зносин.

Дубенська округа. На заклик, поміщений у часописах до учителів у зайнятих краях, зголосився між иншим Петро Скворонський, буковинський учитель, що перебував у Берестечку. Відкрив військову шкільку 1 мая, дітей ходило 80. При кінці мая Скворонський мусів виїхати; його місце обняв учитель Кароль Ренович.

Кременецька округа. За ініціативою вождя армії ф. м. л. Коссака, під проводом надпоручника Колоса, осно-

вано в околиці Почаїва 5 українських шкіл, які удержувало військо. Про дві з них маємо такі інформації:

1. Ледухів: школа — деревляний дім, покритий соломою. Учителі: кадет-аспірант Іван Петро й капраль Осип Жидович, обидва народні вчителі з Угорської України, другий з мармароського комітату, перший з землинського комітату. Кляса 4; гарні лавки, таблиці; букварі з Галичини, таблички замість зошитів. Дітей 200: 110 хлопців і 90 дівчат, наука по черзі що другий день, окремо для дівчат, окремо для хлопців. Мами з радістю жалують ся, що „діти списують їм то вуглем, то вапняком двері і стіни будинків буквами та нумерами“. Коло 50 дітей не прийнято до школи ізза нестачі місця. При школі город, гарно управлений — ярина, на грядках таблички з написами. Діти дістали з школи насіння. Вислано туди букварі, карти й ин., але полева почта не приймала пакетів до сього місяця.

2. Будки: школа невеличка, 57 хлопців, 27 дівчат; з сього письменних лиш 6. Кляса виглядала так: Карта Європи з написом латинськими буквами, малюнок „винокур“ — про шкідливість алкоголю, Почаївська Богородиця. Букварів і табличок замало. Учитель цугсфйрер, угорський Українець Еміль Манайло.

Існували ще такі школи в громадах: Валигори, Круки, Дранча Руська, але ближших інформацій про них нема.

Зіставлення.

а) Введені в життя школи:

Міста й повіти	Число шкіл, в тім військ. ()	Число дітей	Число вчителів	Місцевих	З Ав.-Угор. в тім жовн. ()
Володимир . . .	1 —	301	5	3	2 —
Володимирський	7 —	436	9	8	1 —
Луцьк	1 —	98	2	1	1 —
Луцький	10 (9)	352	10	1	9 (9)
Ковельський . .	1 —	134	1	1	—
Дубенський . .	1 (1)	80	1	—	1 (1)
Кременецький .	5 (5)	284	5	—	5 (5)
Разом	26 (15)	1685	33	14	19 (15)

б) Приготовані школи, але не введені у життя:

Повіт	Число шкіл, у тім військових ()	Записаних дітей	Місцеві вчит. сили
Володимирський	17	628	3
Луцький	5	600	2
Ковельський . .	10	—	—
Разом	32	1228	5

Політичні питання світової війни.

II.

Зовсім подібно, як геополітика, ставить також і етнополітика важні домагання від модерної держави. Найважливішим домаганням з сеї області є національний принцип. Ідеальна держава мусить бути національною, а саме назверх та в середині, значить, що нація не виходить поза границі своєї держави назверх і не входить у склад інших держав та що в її середині нема жадних інших націй.

Се становище займає Челен, він являєть ся отже приклонником національного принципу. З боку почвірного порозуміння офіційно ставить ся теж сей принцип (Dover, Wilson, Seton, Waxson, Сеньобо), значить, почвірне порозумінне стоїть у теорії за береженням „права народностей“. Одначе теорія й практика звичайно далеко стоять від себе, а спеціально в сїм випадку.

З другого боку існують погляди, по яким державу треба вище ставити ніж націю. „Державна звязь мусить займати перше місце перед національною“. Як доказ тривкості такої понаднаціональної держави подаєть ся звичайно Австро-Угорщину, яка виказала в часі війни подиву гідну силу, не зважаючи на те, що в її середині є стільки нерішених національних проблем. Челен, що боронить у сїм разі свого становища, висловлюєть ся сим робом про се питання: „Коли габсбурзька монархія перейде з сеї кризи в нове житте з більшою життєвою силою, се не буде спричинене перевагою її державного принципу над національним принципом, котрий розсидиє, — колиб вона мусїла опирати ся тільки на сїм принципі, то вона була-б уже безнадійно пропала, — а буде се спричинене в першій мірі тим, що вона в часі кризи піднесла ся на сильних плечах Німеччини до вищого ступня внутрішнього звязку . . .“ Челен додаєть силу австро-угорської монархії не в її „понаднаціональним“ становищі, а в союзі з Німеччиною, який є більше ніж „аліянсом“, він є „асекурацією“. Ся „асекурація“ зміцняє державний принцип в Австро-Угорщині проти національного.

Зрештою й надмірне перецінювання національного принципу не на місці. „Національність не є ніяким талісманом, що відчиняє всі ворота“. Не треба забувати, що нераз геополітичні необхідности переважають етнополітичні, коли напр. потреба доступу до моря змушує часами націю переступити границю її національної території. Дальше дуже часто буває й так, що держава перша, а щойно під її впливом виходить якась нація, значить, держава просто витьворює якусь націю. Так напр. можна сказати про Торлаків, які заселяють Македонію, що з них вийшли-б так само добрі Сербі, як і Болгари, залежно від того, кстра держава зачне „творити“ свою народність. Нації се в деякій мірі пружинуваті тіла; що нині не було ще національною границею, се може бути завтра.

Не зважаючи на те, що цілі періоди, а спеціально наш період, працюють над утворенням національних держав, усе-таки карта Європи виказує величезну скількість промахів проти національного принципу. Чого вимагає сей принцип? У першій мірі національної злуки, національного зєдинення, а в другій мірі свободи й суверенности нації. Коли перше домагання основне й зовсім безумовне, — потрібна тільки одна самозрозуміла умова, щоб нація існувала, — при

другім домаганням мусить нація покликати ся на щось більше крім свого існування. Вона мусить сповнити деякі негати́вні й позитивні умови: а саме вона не сміє представляти ніякої небезпеки для свободи й порядку інших націй і вона не сміє управляти ніякого розбишацтва ні бути палїєм в імя національности. З тих причин, з недостачі сеї негати́вної умови, мусїла Польща закінчити своє існування; під теперішній час переживає щось подібне Сербія. А позитивна умова: кожда нація, яка бажає свободи й суверенности, мусить дати якийсь знадібок до загальної культурної роботи. Дятого такі держави, як напр. Альбанія, є мертворожденими дітьми.

А дальше не треба забувати, що кожда нація мусить мати в першій мірі свою субективну сторону, свою душу. Вона є огнищем, яке може піднести ся до гарячкової температури, або може впасти низше нулі. Коли отся температура спаде низше нулі, нація забуває себе, загублює себе... „Нації, які себе ще не знайшли, або які себе наново згубили, мусять стояти осторонь від шляху, по яким ступає розвиток світа“.

Як сказано, карта Європи виказує багато промахів проти національного принципу. Відріжнити можна три основні типи:

Нація зєдинена, але не суверенна, напр. Чехи в Австро-Угорщині, Ірляндці в Англії, Литовці в Росії. Сей тип не ображує прав иншої держави, не дає причини до міжнароднього непорозуміння.

Нація має (почасті) свободу, одначе не зєдинена, значить, поза національною державою існують відламки нації під чужою властю. Сей тип називаємо іредентою: неосвободжений відламок нації, який випав при зєдиненню, напр. Італія й полудневий Тироль.

Нація не зєдинена й не має свободи, вона стоїть зовсім під властю інших держав. З національного становища є отсей третій тип найбільшим прогріхом проти прав націй. З міжнародньої точки погляду сей випадок менше небезпечний ніж попередній, бо нема власної держави, яка заступила ся-б за покривджену націю.

Коли перейдемо за Челеном до конкретних фактів, побачимо, що ні менше ні більше — тільки вісім етно-політичних аномальностей причинило ся до теперішньої світової війни. Пять з них належить до типу іреденти, се питання: ельзаське, італійське, сербське, арабське й румунське, — три до типу незєдиненої й несвобідної нації, се питання: українське, польське й вірменське. Найважливіші з тих питань се питання сербське й українське. „Більшости випадків недуги можна-б було зарадити мирним ліченням, або бодай можна-б їх було пересунути в будуччину, одначе що найменше два конфлікти мусимо означити як першої ваги, а то сербське й українське питання“.

Для нас, Українців, безперечно незвичайно цікаво, як обговорює наше питання вчений соціолог, — питання, яке він підносить до першорядної ваги. „Переходимо дальше на північ і стаємо тут перед проблемою одного нового пограничного народу, який уже назверх виказує більші розміри ніж котрийсь з попередніх . . . Румунське племя (передше говорив Челен про румунське питання) сусїдує з одною на-

цією, яка числить 4 (!) мільйони в Буковині, полудневій (!) Галичині та в Карпатах на Угорщині, та яка переходить через границю до Росії й сягає від Припеті аж до Дону — на області 850.000 km² з майже 29-мільйоновим (!) населенням, так, що цілий народ числить коло 33 мільйонів, значить, більше ніж населення якоїсь малої європейської держави. Отсе є історична Україна, а народ, що її заселює, може назвати її зовсім своєю, бо на захід від Дніпра є тільки 13%, на схід тільки 4% Москалів. Треба тільки подивитися на карту, щоб побачити, як Україна замикає дорогу Росії до Чорного моря, щоб ясно зрозуміти, що Україна є для теперішньої Росії необхідною складовою частию держави, є її „життєвим нервом“, а хто зможе його вирвати, той прикладає топір менше більше до коріння європейської Росії.

Після періоду самостійної історії, яка стояла з історією Польщі в більше або менше тісних зносинах, злучився отсей народ перед 250 роками з Росією, щоб в отсій унії поступово стратити всякий слід самостійного й одноцільного існування. Назвою „Малороси“ означив його пануючий народ як відміну свого пня; й офіційна політика все заступає сей погляд. Се значить, що з російської точки погляду австрійська галуза се „Russia irredenta“, яка повинна повернути до пня. „Ми не сміємо забувати“, — пише „Новое Время“ в осени 1912, — „що чотири мільйони Москалів пропадає в тяжкій чужинецькій невільниці“. Так виглядає ця історія, коли глядіти на неї через російські окуляри. Тут нема ніякого замирення: одна велика держава виступає в ролі обвинувачувачки проти другої в ім'я нарушеного національного принципу.

Інша річ, що внутрішня політика Росії свідчить проти її заграничної; бо бачимо, що тут, у середині, Українці — так вони люблять себе тепер називати — є предметом „помосковлення“ зовсім так само, як чисті чужі народи на пограниччю; їх національного поета Шевченка засилають в 1847 р., їх мову забороняють у 1876 р. Коли остання заборона під натиском революції з 1905 р. троха полекшала, тоді зложила Академія Наук у Петербурзі офіційну заяву, „що історичне життя не витворило ніякої спільної мови для Москалів і для Українців“. Над ступнем сеї ріжниць можна дискутувати, однак з уваги на таке свідчення годі заперечити, що тут існують дані для самостійної нації побіч московської. Рішає в сім питанні сей суб'єктивний погляд, чи національна свідомість існує, чи ні, а на отсе питання дістали вже відповідь з другого боку границі.

Тут, у Галичині, де офіційно народ називається Руїнами, знайшов український народ зовсім свідомий „піємонт“, огнище для змагань до свободи та зєдинення. Отсей рух зєдинення, прикритий довгий час антагонізмом з Поляками, які в сім самім короннім краю грали ролю упривилєйованої горішньої верстви, що гнобила Українців, отсей рух дістав троха більше свободи після виборчої реформи з 1907 р. А більша свобода по сім боці границі викликала зовсім мимохіть притягаючу силу на земляків у Росії, котрі від часу революції з 1905 р. виступили з домаганням автономії (мазепинська пропаганда). По вибуху війни проявилось українське національне почуття у заснуванні Союзу визволення України, а від вересня 1914 р. пропагує сей Союз свої ідеї в часописи „Ukrainische Nachrichten“, котра раз за тиждень розходить ся з Відня в світ.

Не передіюючи сього виразного визвольного руху в глибоких масах, годі не добачувати в нім дефінітивного доказу української окремішности. Тим самим являється ця питання в зовсім новім світлі. Ми не маємо тут діла з звичайною іредентою, тільки з типом другої категорії: ціла нація, без ніякої точки опору у власній державі, поділена між ріжні держави. Рівночасно треба зауважити, що причина спору тут ще грізніша ніж у разі якоїсь іреденти. Бачимо, як дві великі нації грозять собі взаємно розбором. Для Австрії відноситься се отся грозьба тільки до зовнішнього рубця, але Росії торкається вона, як ми бачили, в її життєвих частях. Австрійська політика не залишила зовсім нагоди витягнути з сього козира якоїсь користі, так напр. дозволила в марті 1914 р. своїм Українцям святочно обійти столітню річницю уродин Шевченка, а се заборонено по російським боці. Бачимо тут спекуляцію на слабу етнополітичну сторону противника. Сей факт торкається одначе Росії найповажнішим способом. Українське питання, яке Росію змобілізувало против Австрії, являється двосічним мечем, гострійше вістре якого вимірене в серце самої Росії. Воно ні менше ні більше тільки найповажніше загроженне теперішнього великодержавного становища Росії. Найагресивніша з усіх великих держав почуває, що її самозахованне загрожене в однім одинокім, але рішаючім пункті — не менше ніж Англія в Єгипті.

Отсі факти мусимо мати перед очима, щоб зрозуміти, що українське питання може стати ядром австрійсько-російського противенства, що воно могло також стати грізніше ніж конфлікт на балканському півострові. Навіть колиб Австро-Угорщина зрєкла ся всякої активної політики на балканському півострові, все-таки противенство в українським питанні затроювало б відносини між обома великими державами. Отсю справу представляє в янім світлі Отто Бавер у соціально-демократичнім журналі „Der Kampf“ (Боротьба) за січень 1914 р.:

„Розбудженне української національної свідомости в Галичині є одним з провідних фактів в європейській політиці. Чим сильніший буде український народ в Австрії, тим важче буде для Росії поборювати український рух у Росії. Російсько-австрійський антагонізм, який зродив ся на балканському півострові, — стає гострійший і сильніший через боротьбу за національність України. Тут виростають нові небезпеки, як для мира, так і для існування Австрії як держави“.

Нема найменшого сумніву, що Росія вхопила ініціативу в отсій боротьбі; її шпіонажа перед війною доказує се наглядно. Тепер можемо сей факт уважати превентивною політикою, яка хоче перебігти в тій цілі, щоб її ніхто не перебіг. А що російські політики дійсно побоювали ся сеї справи, виходить з промов Сазонова в Думі й перед війною (лютий, 1914), коли він жалував ся, що толєрування Австрії деяких русофобних настроїв у Галичині стає перешкодою добрих відносин з сею державою, і в часі війни (9 лютого, 1915), коли він відкрито висловив ся, що се попіраний Німеччиною український рух у Галичині змусив Росію витягнути меч проти „германізму“. Вага питання проявляється виразно в сім факті, що великонімецькі політики, як Рорбах, домагаються тепер з усею енергією відлучення України, уважають се властивою воєнною цілю на східнім фронті й одним одинокім успішним способом, щоб

спаралізувати на будуче Росію та відвернути отсю небезпеку від Європи. Для того маємо всі дані на те, щоб уважати українське питання одним з основних мотивів світової війни — тому, бо воно викликало непримирений конфлікт між двома великими державами“.

Отсе слова Челена про українське питання. Українське питання стоїть в осередку етнополітичних проблем, які спричинили теперішню світову війну. І коли його не рішать у часі сеї війни, можемо сміло сказати: надаремне край твій весь политий кровю, Європо...

Друге важне національне питання, яке належить до причин світової війни, — се сербське питання. Маємо тут до діла з типовою іредентою. Перед балканською війною була вона двобічна: проти Туреччини й Австрії, по сій війні звернула вона своє вістрє тільки против Австрії. Сербську націю репрезентували перед війною дві суверенні держави: Сербія й Черногора, які мали разом 5 мільонів населення. Крім того знаходилося в границях Австро-Угорщини 5-6 мільонів „невишлених“ Сербів, територія котрих стоїть у тіснім звязку з територією суверенних національних держав, а до того має одну важну прикмету, яка по законам геополітики потрібна для кожної держави, а саме: побереже.

Зовсім очевидно, що при таких стані справ мусіло прийти до конфлікту між Австрією та Сербією. Великодержавне становище Австрії вимагало конче рішення балканської, а спеціально сербської проблеми в її користь; національні аспірації Сербії стояли зовсім на противнім бігуні. Головно по анексії Боснії та Герцеговини зарисувалися виразно великосербські змагання. „Від Тімоку аж до Адрії та від Вардари до Країни на півніжу Альп.“ Сі слова президента міністрів Новаковича стали національним сербським гаслом. Мрією сербських націоналістів стала „Югославія“, держава з 12 мільоновим населенням, яка обіймала-б територію, означену в словах Новаковича. Крім Сербів замешкували-б отсей край ще й Словінці зі своїм 1¹/₄ мільоновим населенням. 7 мільонів того населення мала „Югославія“ відрізати від Австрії.

Ельзасько-льотаринзьке питання причинилося теж немало до вибуху війни. Коли його одначе докладніше заналізувати, показується, що в дійсности нема найменшої основи до якоїсь іреденти в Ельзасі та Льотаринії. Населення в переважній скількості німецьке й тільки одна сьома часть французька. Причини сього конфлікту треба шукати деінде, а саме в настрою французького населення, в змаганню до реванжу за 1870/71 р.

Аби зєдинити всю національну територію, має Італія претенсії не тільки до Австрії (полудневий Тироль, почасти Істрія й Гориція), але також до Франції (Савоя, Ніцца, Кор-

сика) та до Англії (Мальта). Щодо претенсій Італії на австрійські території — вони мають деякі дані тільки в полудневім Тиролю (97¹/₂% Італійців), у Гориції й Істрії доходить словінське населення до 50%.

Під геополітичним оглядом має велике значінне арабське національне питання. Англіїці використовують його, щоб ослабити Туреччину й не допустити Німеччини до Індійського океану. В Туреччині живе 3 мільони Арабів, крім сього є 5 мільонів свободних Арабів, підчинених під різні султанати. Територія, заселена Арабами, має велике значінне для Англії як міст між Єгиптом і Індією. Крім того ще й релігійні справи причинюються до англійського заінтересування арабським питанням: Англія має у своїй державі 80 мільонів ісповідників ісламу — й зовсім не бажає собі, щоб отся маса тяжіла до магомеданської державної церкви в Царгороді. Для того підпирає вона всіма силами арабську самостійну церкву в Геджі й хоче створити з неї тяготну точку для своїх ісламітів.

Румунія з своїм 7-мільоновим населенням має етнополітичні домагання до Австро-Угорщини (3¹/₂ мільонів Румунів) та до Росії, де в Бесарабії живе 1 мільон Румунів. Відповідно до тої двобічної іреденти існують також дві організації: „Національна Ліга“, яка хоче вдарити на захід, і „Бесарабська Ліга“, яка хоче проломити східну границю. Останніми часами зачинається звертати вістрє щораз більше на захід, а то по причині мадярської політики в Семигороді та становища Австрії в балканській війні 1913 р.

До побічних етнополітичних питань теперішньої війни належать ще питання: польське, болгарське (македонське) й вірменське. Проти загально поширеного погляду про вагу польського питання висловлюється Челен так: „Але у властивім ланцюгу причин світової війни польське питання безпосередньо не причасне. Противно, воно витворило між учасниками наслідком побоюваного визвольного руху деякого роду спільність інтересу; польські претенсії на Україну заплутують ще більше ціле питання або й неутралізують його до деякої міри.“

Коли приглянемося ближше, як поодинокі етнополітичні питання розділені на держави, побачимо, що найбільше обтяженою державою є Австро-Угорщина. На її рахунку стоїть не менше ні більше — тільки п'ять критичних питань, з того два першорядної ваги. Як турецька Азія є геополітичною вісю світової війни, так Австро-Угорщина є її етнополітичною точкою тяжіння: „Годі навіть було сподіватися чогось иншого“, — каже Челен, — бо отся ціла держава являється повною образою модерної національної думки... Як останок з днів середньовічної територіяльної держави перейшла вона в період національної держави. Модерні держави, кожда зокрема, є християнським подружжєм між державою й одною головною нацією, найправовірніша апостольська габсбургська монархія являється мормонським подружжєм між одною державою й дев'ятьма націями, як лиш числити ті, що зовсім самостійні!

На основі подібних міркувань повстав заговор проти життя Австро-Угорщини, заговор, на чолі якого стояла Ро-

сія. Одначе Росія мусіла шукати в с'їм разі якоїсь ширшої програми — як національного принципу. Инакше вона могла-б виступити тільки що найвище з домаганнями в справі Поляків і Українців. Щоб усправедливити свою компетенцію при розборі Австрії, вона мусіла заслонити ся ширшим принципом, а саме расовим. Коли Росія стала на отсім становищі, тоді вона загрозувала Австрії не тільки з галицького боку: вона узурпувала собі тим самим право мішати ся в справи чеські, хорватські, словінські, словом, вона стала загрозувати цілій Австрії.

Теоретичний і ідейний підклад для своєї расової політики знайшла Росія в панславизмі. Панславизм, початок якого припадає на перші роки XIX ст., переходив ріжні фази розвитку.

В початках являєть ся він чисто культурним рухом (Шафаржик, Коляр), та починаючи від виступу панславістичного теоретика Данилевського, дістає зовсім політичну марку, переливаєть ся щораз більше в свого роду панрусизм, набирає щораз більше агресивности, яка доходить до кульмінаційної точки в часі вибуху російського націоналізму після придушення революції в 1905 р. Конгрес у Празі 1908 р.— був зовнішнім висловом сього „неославизму“. Як перший обяв агресивности, переведеної в діло, став балканський

союз. Спершу мало звернути ся його вістре против Австрії. Коли одначе Туреччина не приступила до спілки, тоді балканський союз звернув ся проти сього неохочого союзника.

По балканській війні позиція Австрії стала ще гірша; Австро-Угорщину окружили з усіх сторін вороги. В таким положенню застала її світова війна: Росія виступила в імя расового принципу Европи та забажала дістати ся по Чеський Ліс—Альпи й Адрію на заході. Так далеко дозволяли їй сягнути чеські та словінські території.

Отсей російський вплив на Іданськ, Прагу та Трієст загрожував би не тільки центральним державам, але загрожував би культурі цілої Европи. Як Росія в імя високолетного принципу, принципу раси, стала проти центральних держав і хотіла пересунути свою лінію впливу на захід, — так центральні держави стають в обороні вищого принципу оборони європейської культури й хочуть пересунути лінію свого впливу на схід. Отся лінія переходить через сі три точки: Пейпус-Рокітно-Дон. Вона йде повздож східної границі фінських і балтійських націй, Литви, Білої Руси й України. Вона становить границю культур: Европа против Азії!

Др. Нестор Гаморак.

Культурно-національне відродження фінського народу.

Осередком фінського національного руху було „Фінське Літературне Товариство“, założене в 1831 р., котре для Фінів мало менше більше таке значінне, як львівське „Наукове Товариство ім. Шевченка“ для Українців. Воно було тим первісним складником фінського національного життя, з якого згодом і спроквола повстала й розвинула ся новочасна власна та своєрідна фінська національна культура. Довкола нього згуртували ся всі визначні представники фінманії. Серед його членів-основників були: відомий фінський письменник і один з перших поетів Фінляндії Рунеберг, автор фінського національного гимну: „Vart land“ (Наша країна¹), далі визначні дослідники фінської історії Акіандер і Коскінен, автор загально-відомої „Suomen Historia“ (Фінської історії) й історії селянських розрухів у Фінляндії наприкінці XV ст., про які ми згадували вже в попереднім розділі. Серед перших трудівників у „Фін. Літературнім Товаристві“ ми стрічаємо далі двох знаменитих фінських язиковознавців: Алквіста та Кастрена, перший з котрих був одним з піонірів фінської оригінальної поезії та має величезну заслугу для вироблення фінської поетичної мови (він видавав свої поезії під псевдонімом Оксанен; з його поезій найліпшими є поезії національно-патріотичного змісту й тенденції, як напр. „Прокинь ся, рідна мово!“), а другий був першим науковим дослідником урало-алтайських племен (до яких давніше зачисляно й фінноугорські народи), описаних ним у його відомих „Nordische Reisen und Forschungen“ (Північні подорожі й до-

¹ Рунеберг, як і другий визначний фінляндський поет і письменник — Тонеліус, не знали ще фінської мови й писали свої твори по шведськи. Тому й згаданий фінський національний гимн (Vart land) написано в оригіналі шведською мовою, а потому переложено на фінську, як і інші поетичні та прозові твори Рунеберга й Тонеліуса. Розуміть ся, що обидва сї письменники національно почували себе Фінами та що їх твори, хоч написані по шведськи, духом і змістом були фінсько-національними, чому саме дуже причинили ся до пробудження й поглиблення національної свідомости серед фінського загалу.

сліді), де Кастрен подав граматики вісьмох північних тубільчих племен.

Одначе стовпами „Фінс. Літер. Товариства“ стали ся два його найвизначніші члени: Снельман, національний ідеолог фінського відродження, й Ілько Леннрот (1884), славетний збирач і видавець „Калевали“ та „Кантелетар“, сих чудових клейнодів фінської народної творчости. Його то справедливо уважають головним творцем фінської літературної мови. Коли Микола Агікола (1508—1557), котрий видав у 1544 р. першу книгу (молитовник) на фінській мові, є, так сказати-б, історично та хронологічно батьком фінського письменства, його фактичним батьком без сумніву треба признати Леннрота, сього невтомного збирача фінських „рун“ (народніх пісень) і захопленого творця та знавця живої фінської мови, котру головню його заходами піднесено до висоти літературного органу мистецької творчости. В життю „Фінського Літер. Товариства“ та в історії фінського національного відродження загально виданне (1835 р.) „Калевали“, себто збірки стародавніх фінських пісень (Kalevala eli Karja laisten Runoja Suomen vanhoista ajvista) було великим національним святом і національною подією епохального значіння. В 1841 р. „Калевалу“ переложено на шведську мову, потім на німецьку. Незабаром вона стала майном усього культурного світа, діждавши ся перекладу на всі літературні мови, коли не в цілости, то бодай фрагментарично. Саме завдяки „Калевалі“ культурний світ перший раз почав цікавити ся фінським народом і його прямуванням до національного пробудження й самоозначення.

Після „Калевали“ Леннрот видав другу велику збірку фінських ліричних народніх пісень т. зв. „Кантелетар“². Крім

² „Кантеле“ — назва фінського національного музичного інструменту. Та г значить по фінськи — донька. По українськи „Кантелетар“ значило-б — „Донька кобзари“.

того видавець „Калевали“ й „Канталетар“ улаштував ще „Книгу приповідок фінського народу“, потім збірку „Загадок фінського народу“, врешті (в рр. 1866—1870) видав „Великий фінсько-шведський словник“ і збірку „Стародавніх фінських заклинань“.

Культурно-національна праця Леннрота зустріла ся серед фінського люду з великим зрозумінням і любовю. Коли фінський люд почав національно пробуджувати ся й усвідомлювати ся, він став одним з найенергічніших продовжувателів праці Леннрота й головним співробітником „Фінськ. Літер. Товариства“. З усіх закутків Фінляндії надсилав він „Ф. Л. Т.“ збірки народніх пісень, приказок, загадок тощо, словом нові цінні знахідки з царини рідного фольклору. Завдяки сьому архив „Ф. Л. Т.“ має одну з найбагатіших збірок рукописів³.

Ми вже звернули вище увагу на те, що серед перших фіноманів не всі знали ще рідну мову та послуговували ся в літературі шведською. У звязку з сим фактом перші річники літературного орґану „Ф. Л. Т.“ журналу „Suomi“ (Фінляндія) видавали ся на шведській мові. Спроквола, головно заходами сього товариства та його фахових членів-язикознавців, виробляла ся й поширювала ся фінська літературна мова, котра згодом витиснула шведську з культурно-громадянського, а далі й політичного урядового життя Фінляндії.

* * *

З поступом і зростом фінського національного руху почав ся свого роду процес відшведщування Фінляндії, а в новітній добі навіть зауважуєть ся подекуди фінізація шведського елемента у Фінляндії, насамперед по містах, опісля й того, що живе в діаспорі.

Сам по собі се зовсім звичайний факт, з яким ми здибуємо ся скрізь, де під впливом новочасних рухів, що змагають до національного відродження, довершуєть ся в поневоленних народів ліквідація історичного стану посідання пануючих націй, де могутні хвилі молодого життя „неісторичних“ народів змивають старі останки, які й так занепадають, культурно політичних впливів та панування чужих і ворожих собі т. зв. історичних народів.

Ся ліквідація була помітна в другій половині XIX ст. у Чехії. Вона почала ся нещодавно в південно-славянських країнах Австро-Угорщини. Вона відбуваєть ся відповідно до зросту естонського й лотиського руху в надбалтійським краю. Одначе найінтенсивніше вона відбула ся саме в Фінляндії.

І коли ми присвячуємо тут їй трохи уваги, — робимо се з огляду на те, що згодом сей процес ліквідації історичних впливів і панування природним шляхом суспільно-економічного розвитку відбудеть ся також на Україні. Він відбудеть ся на Україні, як відбував ся та відбуваєть ся серед багатьох „неісторичних“ народів на перекір та всупереч усім „історичним правам“ і традиціям минулості.

Процес фінізації у Фінляндії, на початку XIX ст. цілком ще пошведщеній, признають фінські й чужі дослідники новочасного розвитку сеї країни. „Перед 40—50 роками — каже один фінський публіцист — у Гельсінґфорсі мало хто ще говорив по фінськи й небагато розуміло сю мову... Тепер одначе в початкових школах число дітей, які говорять

по фінськи, перевищає число школярів, що говорять по шведськи. В усіх містах, котрі мають яке небудь промислове або торговельне значінне й лежать у прибережній полосі, стверджено без порівняння більший приріст фінської людности ніж напр. у Вазі, Ганге й Борґо. В інших містах фінське населенне завжди мало чисельну перевагу. Лишають ся міста: Екенеє, Ловіса, Гамла-Карлебію, Нью-Карлебію, Якобштадт, Крістиненштадт (дуже малі); в них шведська людність перевищає фінську, котра одначе зростає швидше ніж перша“... .

На селі зауважуєть ся так само сей процес фінізації. „Загально відомо, — каже цитований автор, — що середні та кілька великих красивих маєтків перейшли з рук посідачів, котрі говорили по шведськи, до Фінів. Представники місцевої адміністрації (переважно Шведа) користають з найменшої нагоди, щоб замешкати в місті; небагато з них господарює на селі. Спенсіоновані урядники також здебільшого покидають село. Коли порівняємо теперішню клясу красивих поміщиків з попередньою, побачимо насамперед, що їх попередники говорили по шведськи й, розумієть ся, були панами, а теперішні говорять по фінськи та є, розумієть ся, селянами. Що-ж-до їх культурности — ріжниця не дуже велика. Теперішній власник не чай, вино та пунш, зовсім так само, як його попередник, але зате в карти грає рідше. Розмова найчастіше точить ся довкола суспільних і літературних справ, добробут очевидно збільшив ся, будинки, меблі, коні, товар і рільничі знаряди тепер виглядають значно ліпше в мужицькім дворі ніж давніше в панськім“... .

Польський письменник, за котрим ми привели два повищі цитати, додає до них такі загальні уваги: „Не треба пояснювати, що такий посідач землі, котрий вийшов з народу, є палким фіноманом. Говорить і розуміє тільки по фінськи, синів віддає до фінської гімназії, робітників на службу вибирає зпосеред Фінів.“

Ряди фіноманів заповнюють ся не лише з долу, але й згори. Перед сорок роками майже вся інтелігенція говорила по шведськи. Нині (писано майже перед 20 роками, Н. В.) фінська мова вживаєть ся у щоденнім життю в багатьох освічених родинах. Часто стаєть ся, що батьки ще говорять по шведськи, а діти вже говорять, пишуть і „думають“ по фінськи. Перехід з табору шведоманського до фіноманського улукшений через те, що властиво нема тут двох окремих рас; фактично Фіни часто винародовлені. Значна частина шведоманів є фінського походження; більша частина їх є продуктом змішання Фінів з Шведами й иншими чужинцями“... .⁴

Автор констатує далі швидку фінізацію міст і щораз більшу фінізацію землеволодіння. Його висновки про культурно-економічну гегемонію шведоманів — нині вже здебільша анахроністичні.

Найяскравіше можемо обсервувати поступ фінізації на розвиткови фінляндського шкільництва загалом, а гельсінґфорського університету й політехніки зокрема. Фактично сей університет ще й досі утраквістичний — фінсько-шведський. Перед 60 роками був він чисто шведський. В 1858 р. в ньому перший раз допущено фінську викладову мову, котра протягом півстоліття здобула перевагу та значно обмежила первісну гегемонію шведської мови. Видко се добре на вза-

³) Порів. Koskowski, Розд. XIV, ст. 193.

⁴) Тамже, 135—16.

їмному відношенню фінських і шведських викладів на поодиноких факультетах, напр. на богословським виділі викладає (на початку цього століття) 7 професорів по фінськи та 1 по шведськи, на філософичнім: 70 по фінськи та 19 по шведськи, на правничім: 4 по фінськи й 3 по шведськи. Лише на лікарським виділі досі викладає ся здебільша по шведськи; так само й на агрономичнім факультеті донедавна ще шведська мова мала перевагу, що зрештою було у звязку з недавньою аграрною гегемонією Шведів у Фінляндії. Статистично взаємні відносини поміж фінськими та шведськими слухачами змінюють ся постійно на користь Фінів. Особливо се видно з порівняної статистики гельсінґфорської політехніки, де протягом першого десятиліття цього століття він зміняв ся отсим робом: у 1900—1901 Фінів 130, Шведів 264, 1901—2 Ф. 155, Ш. 264, 1902—3 Ф. 172, Ш. 228, 1903—4 Ф. 174, Ш. 220, 1904—5 Ф. 166, Ш. 196, 1905—7 Ф. 204, Ш. 182. Аналогічно змінюють ся відносини в середнім фінляндським шкільництві, де вже нині перевагу мають фінські школи.

Для Українців (головно-ж російських) перебіг фінізації культурно-громадянського життя у Фінляндії матиме, так сказати-б, велике симптоматичне значіння, бо він може подекуди передповідати майбутній перебіг українізації російської України та загально представляти ті часи, коли пічнеть ся природний поворот під рідну стріху поки-що винародовленої української інтелігенції типу „тоже Малороси“,

або ще архаїчнійшій породи „gente Rutheni, natione Poloni“ (з роду Українці, а по нації Поляки); коли настане органічна українізація культурно-громадського життя на Україні, а поруч з тим й масове духове пробудження поневоленого селянського люду й коли врешті у звязку з модернізацією суспільно-економічного життя на Україні пічнеть ся українізація її міст, досі спольщених чи змосковщених, або здебільшого під національним оглядом мозаїково мішаних . . .

Ся прогноза може видати ся національним скептикам і песимістам занадто романтичною й утопійною, а жрецам і визнавцям непохитности „історичних прав“ та незайманости витвореного минулістю національного „стану посідання“ знову засміливою; фактично воно має одначе цілком реальні підстави та зовсім відповідає основним тенденціям новочасної національної еволюції, спричиненої загальною спркованою перебудовою теперішнього суспільно-економічного ладу, котра відбуваєть ся по свого роду „залізним законам“ соціальної механіки. Їх могутній вплив на новітні змагання до національного відродження поневоленних народів передбачив уже М. Драгоманів, а його зразкову схему начеркнув Отто Бавер у своїй відомій монографії: „Die Nationalitätenfrage und Sozialdemokratie“ (Справа національностей і соціальна демократія).

Н. В.

(Далі буде).

3 переказів про Шевченка.

Один із наших полонених земляків надіслав нам оповідання про Шевченка, яке чув від свого старенького батька. Містимо його як знахідок до культу великого Кобзаря, як свідоцтво його великої популярности на Україні, хоч апокрифічність переказу очевидна понад усякий сумнів. Легенда про зерна пшениці, якими мав Шевченко ілюструвати правду про рівність усіх станів, не повинна. В його життєписі, написаній Кониським, знаходимо точнісіньку її копію. Се одна з так званих вандрівних легенд, які охоче в різних часах і місцях народу звязував з іменем котрогось з своїх популярних діячів. Для нас важне в ній саме се зерно Шевченкової популярности на Україні. Ред.

Вельми шановний Пане Редактор!

До Шевченківського числа, яке по вашій оповістці має незабаром вийти, я хочу додати оповідання, яке оповів мені батько, котрому тепер мало не 87 років.*

Се оповідання він приписує великому Кобзарю України Т. Г. Шевченкови як одну з хвиль його життя, коли він перебував коротко в містечку Решетилівці, полтавського повіту, за роботою реставрації картин у мецената Попова.

Наскільки се оповідання має історичну вартість, кладу на суд вашого рішення, але від себе додаю, що я не маю ніякого морального права не вірити й батькови, до особи якого я відношу ся з великою пошаною. Се один із тих стародавніх патріотів Українців, які (їх уже так мало) кохають ся в рідних справах; йому я більше всього завдячую те, що в своїм життю я знайшов свій шлях.

Будучи в гостях у дядька, який і досі живе в тих сторах, я в деяких сучасниках тих часів найшов підтвердження оповіданого, що дало мені сміливости передати й вам його в такім освітленню, в яким я його чув.

Як що оповідання має яку небудь вартість, скористайте з нього. Ось воно:

* Се оповідання одержали ми вже геть по виході Шевченківського числа. Ред.

„Містечко Решетилівка, полтавської губернії й повіту, вважаєть ся найбагатшим містечком у повіті, а хутори, що поблизу його, населені заможним козацтвом.

Се та Решетилівка, що здавна славна своїми смушками. В давні часи, ще за кріпацтва, в самій Решетилівці мешкав один заможний меценат часів Катерини II, генерал Попов, котрого за державні провини заслано сюди на вічне життє й, розумієть ся, наділено великими й найлучшими маєтками на кошт селянства. Се була дуже лиха людина й память по собі залишила негарну, яка й досі чорними споминами живе в переказах народу. Як усі дідиці тих часів, так і генерал Попов мав свій театр, оркестру, хор, а його сад, розведений на тихому й дуже гарному березі Ворекли, був тим чудом, на яке зізджали ся дивити ся інші дідиці з близьких і далеких околиць.

Головною окрасою цього казкового саду була повна грецька мітологія, яку розміщено по вьому саду в гіпсових фігурах, зроблених одним кріпаком-самоуком.

Наскільки вона мала артистичну цінність, видно з того, що по приїзді царя Миколи I-ого до Києва він тоді, коли оглядав сад, звернув дуже велику увагу на так артистично зроблених богів, а довідавши ся про їх майстра, обділив його 25 карбованцями на асигнації та приобіцяв прийняти живу участь в його долі.

Крім інших штук, в яких дуже кохав ся генерал, була ціла галерія картин, де було багацько картин і портретів, зібраних по Україні.

Наскільки була цінна ся збірка картин, видно з того, що була найкращою перлою в великій артистичній збірці генерала. Багато артистів наз'їзджало ся до генерала та проживало місяцями в нього, копіюючи картини в його

галерії. До характеристичної риси генерала треба додати, що він був дуже прихильним до всякого мистецтва та що в його палатах перебувало в деякі часи багато звісних у тих часах артистів.

Трапило ся, що одного літа счинила ся пожежа в маєтку генерала, яка дуже ушкодила мешканню, де переховували ся картини.

Правда, картини не погоріли, але так перейшли димом, що деякі з них від сього дуже поцували ся. Багато побував ся генерал, але згодом написав лист до Академії Штук у Петербурзі, в яким прохав академіка Брюлова прислати йому артиста для реставрації картин, котрий був би добре знайомий з історією України, котрий знав би її історичну етнографію.

Мій батько оповідає, що в квітні справді прибув до генерала Попова один артист, який почав працювати над реставрацією поцуваних пожежею картин.

Ніхто з міщан, а головним чином купецтво, яке тут грало головну роль, не знало, що се за артист, хоч дуже замкнене його життя вельми піддержувало їх цікавість.

Про нього мало говорили, з його життя мало знали, але всі уважали його за великого оригінала, котрий виходячи частенько в неділю на базар і слухаючи бандуристів, які в ті часи ще вільно співали свої думи по Україні, й сам іноді підспівував їм, а іноді, заплакавши, відходив з понурою головою до дому.

Часто бачили його задуманого над тихою Вореклою або в тихих гаях і чудових місцях в околицях містечка, які були тут напричуд гарні.

Такий самітницький спосіб життя всі вважали за те, що йому дуже ніколи за великою роботою реставрації картин.

Час минав. Генерал був дуже вдоволений з роботи, але й сам був здивований замкнутим життям артиста. Цікавило його більше те, що він якось цурав ся самого генерала, а все більше сходов ся з двірською челядю, багату віддаючи їй вільного часу. Мало помалу оригінальна постать молодого артиста почала виясняти ся.

Його вже дехто бачив у шинку, де він частенько в неділю та в вільні хвили почав бувати в кругу обездоленого кріпацтва, розмовляючи з ним щиро.

Бував на хуторах, дуже з великим спочуттєм входив у ріжні потреби селянства, помагаючи йому радою, а іноді й грішми.

Пішла чутка, що се сам Т. Г. Шевченко. Де зродила ся така чутка, мій батько не знає, але й усі повірили та, здаєть ся, вона мала реальний підклад під собою з того, що в декого появили ся рукописи його поезій, які перечитували ся тоді вибраними. Думка росла й ширила ся глибоко, симпатична постать артиста щодня завойовувала все ширші й ширші симпатії всього містечка й околиць, на його дивили ся, як на якусь надзвичайну людину, всі цікавились ним, входили в дрібниці його життя. Але ніхто не міг рішучо розкрити глибокого інкогніто артиста. За малий час його авторитет став таким широким у масах кріпацтва, що на його почав дуже косо дивити ся сам генерал, але нічого не робив против.

В одних він хрестив, в інших батькував на весіллях. Але ось і робота приходила до кінця; зближала ся осінь.

Молодий артист, щоб не сказати більше, був божищем усього містечка, тою точкою, до якої збирало ся все зневолене, все те, що шукало поради на своє безпросвітне гірке життя. Всі купці навперейми запрошували його до себе, то на обід, то на вечерю, але він якось відмовляв ся та бував рідко й то лише в деяких.

Трапило ся, що один із заможних купців містечка запросив до себе артиста на день свого ангела. Се був один із тих найщиріших Українців, котрі жили ще не дуже давною памятю иншого життя на Україні й котрих прозивали в ті часи „оригіналами“, але й поважали їх за їх аскетичний патріотизм, в яким вони свято хоронили стародавні благородні традиції українства, жили його минувшиною та в своїм укладі життя зовсім не подобали на тих, що перероблялись, догаджаючи новій течії, наслідуючи т. зв. моду. Се був один з тих, у кого бував частенько молодий артист.

Відбув ся вечір . . .

Після багатой вечері всі присутні почали просити молодого артиста заспівати їм що небудь. Довго відрікав ся він, але наприкінці таки здав ся на проханню і, скромно ставши в кутку сам, тихим, але якимсь мимоволі чаруючим голосом заспівав думу про Наливайка.

Уже співець давно скінчив, але в залі було так тихо, що навіть лет мухи було можна чути.

Всі були якось збентежені та пригноблені тим враженням, яке викликала в їх душах дума, така вона була безхитросна, так хвилювала душу кожного. Уже багато води втікло з того часу, але мій батько, коли оповідає про се, сам мимоволі якось хвилюєть ся й не одна стареча сльоза покотить ся в нього з очей, поки він скінчить оповідання.

Наблизив ся час, коли було треба відїзджати молодому артистови.

Була неділя, шинок, в яким так часто перебував артист, був повнісінкий, набитий усяким людом, переважно селянством і кріпаками . . . Уже над обід прийшов до нього молодий артист і сів при одним із столів. В одну мить при ньому зібралась чимала громада людей і він повів з ними розмову далеко за вечір.

Оповідать, що вже пізенько, коли час було йти до дому, артист попрохав у слухачів жмені пшениці. Всі здивувались, але зараз-же пшеницю принесли.

Взявши пшеницю та зсипавши її в одну купку на середині стола, він, відібравши одно зерно в сторону, назвав його паном, друге таким-же чином управителем, третє приказчиком, маленьку купку зерна сімєю пана. Всі здивовано слухали . . . А потім, узявши всі сі скромні зерна, змішав їх в одну спільну купку та звелів деяким розібрати тепер, де пан, де управитель, де приказчик і де окремі зерна. Всі мовчали, але потім деякі відповіли, що в загальній купці всі однакові й що тепер не можна розібрати, де пан, мужик, управитель і инші.

„Як бачите, сказав молодий поет у сій одній купці всі однакові, тут не розберете ні пана, ні управителя, отак і ви всі рівні між усіма“ . . .

На другий день уже більше не бачили артиста; він, як казали, в ночі відїхав до дому.

Прошло не більше ніж місяць і околичні дідичі були свідками страшних розрухів, які против їх бажань вибухли в багатьох місцях і наробили багато шкоди й самому все-

владному генералови Попову. Се були перші ластівки й інших вибухів, які голосним відгомоном відгукнулися в дальших околицях.

Розуміть ся, „прийнято міри“, які завели багатьох на Сибір, інші опинилися в москалях.

Серед великого аграрного руху в 1902 р. я по літніх феріях гостював у свого дядька в Решетилівці. На моє прохання оповісти мені що небудь з минувшини — він порадив мені заїхати до великих хуторів, де ще живе старий 90-літній камердинер Попова. Се був один із найлюбіших слуг генерала, добрий музикант на скрипці, яким так часто гордився сам генерал серед околичних дідичів.

В одну з субот я, сівши на ровер, за одну годину був на тих хуторах.

Без великого труду я знайшов зараз-же дідову хату. Прийшовши до двору, я взяв, що дід ціле літо живе на пасіці, яка була з пів верстви від хутора.

Діставши потрібні вказівки, куди їхати, щоб знайти пасіку, я ще через пів години був у діда на пасіці, яка мальовничо розкинулася серед великого вишневого саду. Се був один з тих райків, яких так багато порозкидано по хуторах Полтавщини.

Діда я застав у курні, де він, гріючи ся на сонці, лівиво потягав свою вічну люльку. Спершу дід мене не дуже прихильно стрів, але, довідавши ся, хто я (в мого батька був він після ген. Попова років з десять за кучера) став

лагідніший. По звичаю гостинности дідок потракував мене пахучим медом, а ще дальше я з ним розбалакався й за довгою та дуже цікавою розмовою ми не чули ся, як на землю зійшла чудова українська ніч.

З оповідань діда я взяв сливе те саме, що оповідав мені батько, тільки трішки на другий лад, але по суті теж саме.

Було вже пізно в ночі, коли я попрощав ся з дідом, дякуючи йому за цікаве оповідання.

Коли ми прощали ся й мене виводив дід з пасіки, небосхил нагло освітила велика заграва, котра на яку хвилику перекидала ся дальше й дальше, освічуючи небо все більше й більше, а потім якось нечайно згасла, а в другім місці зявила ся друга, тільки трошки менша.

„Бачите? — сказав мені якось понуро дідок, — палять! отак було й тоді“...

Я попрощав ся й незабаром був уже вдома...

В сю ніч мені не спалось, усе привиджував ся дідок з пасіки, який старечою рукою показуючи на заграву як безмовну пімсту, що виявлялась то там, то сям, казав: „Палять! отак було й тоді“...

Уже над ранок, коли фізична втома взяла своє, я заснув, скоріше запам'ятав ся якимсь тяжким сном, в яким бачив перед собою великий образ великого поета мученика.

Г.

Російська офензива.

Давати докладний осуд російської офензиви тепер було б ще зарано, але вже можна сконстатувати, що вона збила фальшиве твердження Росіян про те, нібито вони можуть необмежено довгий час продовжати війну. Російська преса, а почасті й ціла преса порозуміння старають ся представити офензиву Брусілова як акт найбільшої союзницької солідарности. То правда, що як Франція, так і Італія потребували негайного зменшення страшного тиснення з боку центральних держав. Але се зовсім не перечить тому, що російська офензива була у великій мірі потрібною й самим Росіянам.

Недостача засобів поживи та дорожня підкопують усе більше сили Росії. „Новое Время“ з 11 червня пише: „Зріст дорожні у великій мірі на руку Німцям, він є їх найвірніший союзник, бо нема ліпшого понад се способу для пригноблення народнього духу, для пониження здатности обороняти ся та провадити довгу й уперту боротьбу з ворогом. Ми сподівали ся перемогти Німеччину голодом і примусити Німців терпіти від дорожні й недостачі засобів поживи, а тепер показуєть ся, що люде, котрі завинили в теперішній дорожні, перемогають Росію голодом“. І то не пуста балаканина головного органу російських націоналістів: криза в доставі засобів поживи, а головним робом мяса прибрала в Росії дійсно грізні розміри. Як виявило ся в часі думських дебат про недостачу мяса, скількість худоби в Росії зменшилася в часі війни о 30—40%, а довіз не лише з Америки, а навіть з Сибірі є майже неможливим через недостачу вагонів-ледовень. По відомостям „Р'вчи“ на сибірських залізницях знищено в початку літа понад 7 мільонів пудів гнилого мяса, яке не досить скоро відіслано до центральної Росії. Зрештою і в самім Петербурзі викидають десятки тисяч пудів спліснявілого мяса. В Думі протестують безпорадно послі проти божевільної російської господарки й радять горожанам бути поміркованими в їжі. Думська комісія постановила завести 4 мясоцетних днів на тиждень, а соціальный демократ Скобелев заявив з сеї нагоди, що ся постанова є властиво глузуванням з Росії, бо міське на-

селення й без того вже протягом тижнів не бачить жадного мяса.

Помічаєть ся також і недостачу інших засобів поживи, напр. цукру, а навіть муки, а до тогож дров, нафти і т. д. так, що картки на всякого роду предмети, яких недостає, заводять в Росії в цілім ряді міст.

Коли в минулім році Росіяне пояснювали свої літні поразки недостачею муніції, теперішнє припинення їхньої офензиви вони пояснюють між иншим і потребою довести досить засобів поживи для війська на фронті.

До скоршого покінчення війни примушують Росію і страшні втрати в людах. В якій мірі ся війна винищила мужеське доросле населення Росії, видно хочби з того, що попит на жіночі робочі сили зріс незвичайно, все більший ужиток знаходить у Росії й праця жовтих робітників — Китайців, Корейців і т. д. Як повідомляє „Кіевская Мысль“, „управа південно-західних залізниць дістала вже стверджений правительством проект уживання земськими й державними інституціями праці жовтих робітників. Але інституції, які хочуть користати з „жовтої праці“, повинні замовляти сих робітників цілими партіями. Організацією доставки жовтих робітників займаєть ся управа східно-китайської залізниці“. Та на полях бою гине не лише безправний російський „мужик“, там гине і така маса російської інтелігенції, що сим занепокоєна навіть кадетська „Р'вч“, яка не гірше від иншої націоналістичної преси галасувала за продовженням війни аж до побідного кінця. У статі про шкільну реформу ліберальний орган пише: „Не можна запліщувати очей на те, що ми стоїмо перед довгим періодом матеріальної та духовної збідности, подібного якому не було від часу тридцятилітньої війни. Переведення заходів для ослаблення будучих страховищ культурного занепаду повинно бути справою не окремого уряду, а цілої держави“.

Розпочати офензиву Росія мусіла й для того, щоб піднести підупалий настрій російського громадянства та зменшити його непереможне змагання до миру. Про те, як сильно воно зросло, свідчить і орган крайніх російських на-

ціоналістів і капіталістів. „Утро Росії“, скаржучи ся, що, „розмови й чутки про мир з вулиці перейшли й до салонів і зробили ся там темою спеціально скликуваних нарад“, клоче до боротьби з сими миротворцями. „Заговорив про мир з Німеччиною й В. Пуришкевич“, читаємо там далі. „Сей провідник правих запропонував організувати при союзі архангела Михайла особливу раду з досвідчених людей, яка мала-б виробити проєкт умовин будучого почесного для Росії миру“.

На теперішню офензиву російське громадянство дивить ся як на одну з останніх спроб змінити воєнну ситуацію на користь Росії та примусити центральні держави до „почесного“ для Росії миру. Що ся „почесність“ в уяві Росіян тепер не сягає дуже далеко, зрозуміло само собою. Який настрої панує тепер у Росії, можна бачити між иншим з того, що починаючи теперішню офензиву, Росіяне сподівали ся в найкоротшій часі осягнути рішучі успіхи на австрійським фронті. В перших днях офензивы воєнні критики в більших петербурзьких і московських часописах докладно й упевнено обраховували, що Австро-Угорщина не зможе перекинути значної скількості воєнних сил з італійського фронту на галицький і уважали се одною з головних умов будучих російських успіхів. Якою легкою уявляли собі Росіяне

перемогу над Австрією, можна бачити з того, що „Утро Росії“ писало в початку офензивы: „Можна думати, що дальший наступ нашого війська на захід від Луцька не стріне більшого опору ніж у битвах 5 та 6 червня“. І коли центральні держави не лише спинили наступ Росіян на Волині, а й відкинули їх у деяких місцях назад, голоси російської преси зробили ся значно менш оптимістичними та в них виразно зазвучало розчарування.

Дуже характеристичною для російського громадянства являєть ся й те, що воно не може уявити собі рішучих успіхів російської зброї без участі нових союзників на боці Росії, в першій мірі, розумієть ся, Румунії. Російська преса зовсім не криєть ся з тим, що цілу офензиву в значній мірі призначено для неутральних держав. В одному з найбільш націоналістичних її органів після хвалькуватого опису російських успіхів стоїть напр.: „Германофільські держави певно держуть на поготівлі вагу, щоб перевірити будучі шанси на остаточну перемогу в теперішній війні... Румунія переживає тепер психічну боротьбу: чи виступати їй, чи ні“.

Але очевидно російські „успіхи“ зовсім не такого роду, щоб примусити якусь з неутральних держав вмшати ся у велику війну на боці почвірного порозуміння. *М. Троцький.*

Стрілецькі співомовки.

Маркирант.

Як йдуть узад, то перший він —
„Показує дорогу“;
Як йдуть вперед, то двох він
Линяєть ся позаду він
І хромає на ногу.

Як в службу сотник вибіра,
То його теж немає.
До кухаря кричить: „урра“,
„Давай, давай, бо їсти тра!“
Нівроку вилядає.

В параді перший він стрілець; —
Пошани йому треба.
А з'їсти, витить, то як швець,
При дівчині він не чернець;
Щаслив вже і без неба.

Парібки.

Радимь ся парібки,
Щоби то зробити,
Щоби свою „шмірака“
Троха обдурити.

Один каже: „Я беру
Для Івана (в полоні!),
Другий бере для Михайла
(Вже в місяць по сконі).
Третій не так: Взяв „собі“
Й для „Білого Івана“,
А четвертий підхопив:
Де „для поста“ дана?
І так кождий взяв по дві,
То по три „менажі“,
(Де хто ще і закури),
Ляли на багажі.
І як стали з „шмірака“
Гуртом жартувати,
„Канона гуляшева“
Мусіла тікати.

„Дурний Іван“*

— „Іване, втікай, Іван летить!“
— „Не бійсь, чекай, дурно гудить. —
Но, бачи, що — утав цілий.“
— „Респект давай, хоч він „дурний“.

* „Дурний Іван“ — се 22-центиметрова російська гармата. Так охрестили її стрільці.

У. С. С. Лу. Лу.

Вісти.

Отсим подаємо до відома всіх інтересованих, що видання Союзу, як часописи, так і книжки можемо висилати безплатно тільки полоненим Українцям, а иншим у віймкових випадках. Але й від полонених проситимемо по змозі передплачувати часопись, а так само звертати гроші за надіслані книжки. Хто дотепер одержував видання Союзу безплатно, хай не рефлектує на се в будучині.

Адміністрація видань С. в. У.

Голос братнього народу. Під таким заголовком приносить 27 ч. „Номан-а“ з 16 мая ось що: „Тепер, у часі перелому, коли важить ся доля білоруського народу, нам дорогий кождий щирий, прихильний для нас голос: тепер ми поправді можемо пізнати, хто нам друг і хто ворог.

Ось так щиро відкликнули ся наші сусіди з полудня, давні товариші в добрій і злій долі — Українці. Їх голос — голос народу, котрий, не жаліючи жадних жертв, змагає до визволення свого рідного краю — до „вільної України“, має для нас особливу вагу. І ми з радістю ділимо ся з нашими читачами письмом Союзу визволення України, надісланим до редакції „Номан-а“:

„До Вельми Шановної Редакції Гоман-а у Вільні!

З великим задоволенням стежить українське громадянство за проявами політичного й культурного руху в тій частині Білоруси, котра визволена зпід Росії. Вістки про відкривання Вами шкіль з білоруською викладавою мовою, про появу на світ Вашої часописи „Номан“, про виклади для народу у Вашій рідній мові дійшли до нас і оголошені цілою українською пресою. Вони показують нам ясно, що почата більш ніж десять літ тому назад гуртком білоруської

інтелігенції праця над національним і політичним відродженням свого народу не була фантазією та що вона має всі вигляди на щасливе здійснення. Ви, Білоруси, як і ми Українці, швидко зрозуміли вагу сучасного моменту. В часі сих воєнних всевітніх подій, користаючи з розгрому славного німецькою армією нашого найбільшого ворога — Росії, поспішаєте нагнати те, чого не дала здобути раніше лиха історична доля. І ми, Українці, ваші найближчі споріднені браття, радісно вітаєм ваші змагання й бажаєм вам найбільших і справжніх здобутків.

Як для вас, так і для нас стояли завжди на дорозі до нашої повної волі два вороги й ми разом з Вами як рідні браття бороли ся проти сих сусідів і тоді, коли були злучені в одній литовсько-українській державі, й за часів козацьких революцій на Україні. Повна єдність культурних і політичних інтересів білоруського й українського народу подиктувала нам шукати взаємного зближення в останнім десятилітті, коли й ми й Ви добили ся права голосно висловлювати свої політичні потреби. Се взаємне зближення й навізанне тісних зносин в імя боротьби за спільні інтереси тим потрібніше в теперішній час і для сього зближення ми, Ваші найліпші брати, простягаємо Вам руку.

Союз визволення України, організація російських Українців, уже підіймав кілька разів свій голос у Вашій обороні, відбиваючи напади на Вас наших спільних ворогів і розянюючи перед Європою Ваше походження, Вашу історію та Ваші національні окремішности. Сею дорогою вестимемо й далі свою роботу на Вашу користь, відкриваючи заразом для Вас сторінки наших часописей для Вашої самооборони та пропаганди Ваших домагань.

Бажаємо Вам ще раз усього найкращого у Вашій роботі!

Хай живе відроджена Білорусь!

Хай живе єдність білоруського й українського народу!

За президію Союзу визволення України: М. Меленевський, Ол. Скоропис-Йолтуховський."

Ми, Білоруси, щиро вітаєм ті слова Українців і приймаємо простягнену до нас руку, вірячи твердо, що здійснять ся надії обох народів на крашу будучину."

Полонені на волинські школи. На українські школи на Волині зложили полонені офіцери-Українці одного табору в Австрії 100 кор., з иншого — 10 кор.

Повстання в області українського кубанського козацтва. На відповідальність берлінського денника „Lokalanzeiger“ (Місцевий Вістник“, подаємо принесену ним вістку з Стокгольму: „В козацькій області кубанського району вибухло явне повстання. Козаки вбили багатьох російських урядників, инші урядники мусіли втікати. Кождий російський маєток узнано беззаконним, крами ограблено, а їх власників замучено жорстоким способом на смерть. Урядове оповіщення подає за причину пануючу дорожню, одначе по дуже певним відомостям причини лежать далеко глибоше. Між козаками зростає огірчення на війну та на російський режим, котрий через безоглядну бранку в цілих місцевостях руйнує козацькі області. Наслідком того помітний загальний протиросійський рух на Україні. Генеральний губернатор зареквірував у Петербурзі військо, щоб здушити повстання“.

Справа митрополита Шептицького. „Русское Слово“ з 14 червня (ст. ст.) доносить у замітці під заголовком „Справа Янчевецького“: „Переговори про виміну кореспондента „Нового Времени“ Д. Янчевецького, котрі міністерство заграничних справ провадило через посередництво еспанського амбасадора у Відні Кастро, розбили ся об упертість австро-угорського правительства. Після смерті віце-адмірала Мавлера, на котрого Австрія згоджувала ся вимінати Янчевецького, міністерство запропонувало для виміни засудженого на смерть Петра Лисого, обвинуваченого в справі шпінства Грабовича, засудженого на смерть Дерезанського й Недзельського і двох ченців, Антонія Коритка та Юзефа Поволку, обвинувачених у справі шпінської організації ксьондзів

тернопільського монастиря; окрім того міністерство запропонувало видати Лисого, а одночасно уласкавити Дерезанського. Вичерпавши сі пропозиції, відкинені Австрією, не зважаючи на те, що всім означеним особам загрожувала смертна кара, міністерство заявило потім у Відні, що воно готове вимінати Янчевецького на одного з видатних діячів Галичини, президента львівського магістрату Рutowського, але й сеї пропозиції Австрія не прийняла. Єдиною позитивною пропозицією, яку міністерство заграничних справ дістало за цілий час переговорів від Австрії, була просьба увільнити уніяцького єпископа графа Шептицького. По цілком зрозумілим причинам сьому домаганню не могли ми вдоволити. Справа графа Шептицького се питання першорядної політичної ваги, котрого не можна розв'язати в звязку з виміною Янчевецького. Міністерство заграничних справ повідомило про се еспанського амбасадора, пана Кастро, та звернула ся одночасно до австро-угорського правительства з пропозицією, щоб воно само назвало тих осіб, на які воно згодило ся-б вимінати Янчевецького. Тепер ми достали відповідь, що австрійське правительство відмовило ся назвати таку особу. Таким робом жадна з пропозицій, які, здавало ся, мусіли бути прийнятими, не досягнули своєї цілі“.

Перед новою бідою. Такий заголовок має тепла статейка „Громадзянина“ в 37 ч. „Номан-а“ з 20 червня. Ось як щиро спочуває недолі галицької України дійсно-братній народ: „Від початку сеї війни заявляло російське правительство перед цілим світом, що одна з його цілей — „відбити галицьку Україну та злучити її з усею Росією. Багато говорили російські ліберали про „гнет Українців“ в Австрії, багато сліз проливали над їх долею. Одначе ті сльози — се фалшиві сльози, їх жаль не щирий, навпаки: Українці, котрих Москалі не признавали навіть за окремиї народ, котрим заборонювали вчити ся у школі й Богу молити ся в рідній мові, котрих ніде не допускали, як вони не „помосковщили ся“, — Українці в Галичині під австрійським пануванням здобули в останнім часі широку волю, мали свої школи, свої гімназії, мали науку в рідній мові на університеті, малу повну волю віри, займали всякі уряди в своїй землі й були повними господарями в себе вдома

а здобутками своєї культурної праці ділили ся з російською Україною, де тривав безустанний утиск, де руйнували все те, на чім український народ міг би оснувати свою будучину, свою культурну роботу. І ось у головах „обрусителів“ здавна народила ся думка завоювати Галичину, тоді знищити „гніздо українського сепаратизму“ й обмосковщити увесь український народ — і тамошній і той, що живе тепер під Росією.

Відповідно до сеї думки Москалі й „господарили“ в Галичині, як їм удало ся зайняти її на деякий час. Ми вже нераз зазначували, яка була ся московська „господарка“, як там утискали уніяцьку віру, як нищили все культурне багатство Українців. І ось тепер, коли по відході російських військ з Галичини Українці знову вільно віддихнули й почали працювати над відбудовою зруйнованого життя, — їм грозить нова біда: нова російська інвазія.

Галичина була страшно спустошена по першій побуті Москалів у ній. Їх новий прихід знищив би до решти все, що ще заціліло з минулого разу. І ми, з тривогою слідячи за тамошніми подіями на австрійсько-російським фронті, персилаємо браттям-Українцям щирі бажання, щоб їх країну оминула біда, яка наближаєть ся, щоб новий похід „братніх“ військ здержала сила оружя“.

Сердечним теплом навіяні журливі слова брата Білорусина відібують ся без сумніву вдячним відгомном у кожного Українця, в котрого ще не змосковщене й не спольщене серце. Завтрішня доля білоруського народу так само близька нашому сердцю як наша власна. Спільне довголітнє історичне лихоліття: татарське, польське й московське, тісні взаємини нашого й білоруського народу протягом цілого історичного життя, взаємна культурна поміч у XVI і

XVII вв. і спільно пролита кров у боротьбах з Польщею, зокрема за Богдана Хмельницького, за ті самі ідеали, вкінці оживлені взаїмні симпатії на терені російської України перед війною — все те є запорукою, що Українці та Білорусини й на далі будуть найближшими один другому, радітимуть щастем одним другого, болітимуть з горя один другого, тужитимуть спільно за більше сонішною будуччиною, тим більше, що ледви чи увільнить нас теперішня війна з московської та польської неволі в цілости.

Вернигора про будуччину України. Ріжні часописи подають усякі пророцтва з теперішнього й минулого часу, які буцім-то мають відгадати будуччину поодиноких народів і держав. Серед сеї повинні пророкувань можна пригадати й пророцтво Вернигори щодо будуччини України: „І Україна заживе щастя, але надійде для неї час, у котрім зайдуть великі річи. Говорив би я про них, але бою ся, щоб Дніпро не виступив з своїх берегів. У значній часті світа відмінить ся зверхне набоженство, настануть нові правительства, старі змінять ся або впадуть і щасте триватиме багато літ.“

Бібліографія.

Олександр Коренець. S. Sedes Apostolica et disciplinae Graeco-Catholicorum — agitur de Calendario. Auctore... catecheta scholarum mediorum. Sumptibus Generalis Ucrainiensis Culturalis Senatus. Відень, 1916. Стор. 26. Ціна 1 К. Дістати можна в книгарні В. Herder-a, Wien I, Wollzeile 33 або Ukrainischer Kulturrat in Wien, VIII. Strozzigasse 32.

Під повищим заголовком появилася недавно розвідка о. Олександра Коренця, катихита ц. к. гімназії в Тернополі, видана накладом Української Культурної Ради у Відні, написана латинською мовою в календарній справі. Автор переводить тут на основі джерел отсі гадки: Рим ніколи не мав на цілі змінювати греко-католицьких церковних постанов ні змінювати греко-католицького обряду, бо йому не розходило ся ніколи про такі річи, скоро лиш забезпечено догматичну унію. Рим заборонює кождому, навіть найвищому достойникови вводити щось нове в церковні обряди та звичаї. Опісля приглядаєть ся автор, яке є становище Риму спеціально щодо календаря, та констатує, що й тут Рим не хоче нікого силувати, а лише ся справу добровільному рішенню інтересованих. При тій нагоді виказує автор, що під словами: обряд, дисципліна, церковні звичаї (ritus, disciplina, liturgia, proprietates Graeco-Catholicorum) треба саме в ширшій значінню розуміти в сїм разі й календарь, бо так тими термінами орудуєть папські розпорядки й розвідки найповажніших учених. Коли-ж тепер зважить ся, що те все, що сказала римська курія про ненарушеність східних обрядів, відносить ся по словам папи Пія IX й до Українців, то й уживанне ними в їх церковнім життю старого календаря являєть ся їм вповні запевнене, тим більше, що вони, приступаючи до єдності з Римом, багато разів одержали гваранцію того в

разних і врочистих папських заявах! Вкінці підносить автор з признаннем, що великі папи в своїх листах до українських єпископів величають греко-католицький обряд і церковні постанови.

Зміни, які були-б у сій матерії, належить приписати не папам, а тим, що були „mehr päpstlich, als der Papst selbst“ (більші паписти ніж сам папа). Годить ся підчеркнути, що все тут сказане переведене як найдокладніше на основі папських буль, енциклік, листів і письм римської курії.

Повне опануванне матеріалу й об'єктивне обробленне його характеризує працю автора. Подяка належить ся авторови, що в науковій праці показав світови, як не на часі акція українських послідовників польських Єзуїтів.

Dr. Richard Bahr. Im besetzten Polen. Берлін, 1916. Ціна 80 пфен. (1.20 К.).

Змієт: Вступ. I. Війна й університет. II. Польські настрої. III. Господарство та право в Польщі. IV. Польські спірні питання. V. Жидівська справа в Польщі. VI. Польські Німці. VII. Що далі? Се збірка вражінь і гадок. Ось вражіння з дороги до Варшави, опис відкриття університету, дещо з історії та вірне зазначенне, що „тепер ті самі Німці, котрі прогнали російських гнобителів, вернули Полякам їх національні „головні школи“, а ми додамо тим самим Полякам, котрі всіх своїх політичних і двірських впливів ужили на те, щоб досі не засновано українського університету у Львові. В розділі про польські настрої констатуєть ся, що „перед початком був настрої переважно ворожий до Німців.“ Поляки вірили в побіду Росії, а навіть були певні її, бо думали, що тільки сим робом злучать усіх Поляків під одним скиптром. Знов інші руководили ся більше тремтін-

нями своїх почувань“, а третью причиною польського москвофільства є — інтерес. Дуже помиляєть ся автор, коли пише, що „вже нема між Поляками таких політично думаючих, котрі бажали-б повороту Росіян“, але зараз іде вірна рефлексія: „Чи тому стали вони вже приятелями Німців? Сумніваю ся.“ Все-таки під сим оглядом „показуєть ся тут сильний вплив, який при нерозвинених державних обставинах мають університети на ціле духове життє народу.“ Автор покликують ся на слова одного польського вченого, котрий сказав: „Ми завдячуємо Кракову та Львову, що ми в часі російського панування могли врятувати наше духове істнування.“ Думок Українця про сю справу в звязку з справою українського університету у Львові не можна висловити в нашій часописи,

До розділу про політичні спірні питання не можна не замітити, що всі ворожнечі Польщі та її війни з Росією були виключно за панування одної або другої над українськими, білоруськими чи литовськими землями

Що торкаєть ся розвязки польської справи, автор є за такою розвязкою, щоб 1. Німеччина дістала мілітарну границю, яка берегла-б її перед московською інвазією і щоб 2. польську справу так поладити, аби вона вийшла на добро німецькому світови, отже не тільки Німеччині, але й австрійським Німцям. Німці не тому пішли в бій, щоб увільнити Польщу, тільки тому, що цілий світ ворогів напав на них і що їх обовязком перед сучасністю й будучиною є так уладити справи, щоб за тридцять або сорок літ не прийшло ся знову боронити до останнього віддиху національного істнування. Обидві сторони мусять поробити уступки: Поляки мусять залишити „ягайлонську ідею“, мрію про Велику Польщу від моря до моря, а Німці повинні занехати не одну з своїх метод супроти Поляків. Одним словом польська справа має перестати бути „питанням“. А на небезпеку московських впливів у Польщі має автор таку зараду, щоб дати волю Полякам в їх традиційнім напорі на Схід, „забезпечивши Українців східної Галичини.“ Так автор іде дальше в уступках Полякам, ніж др. Р. Гіллебрандт, член пруської палати панів, котрий промовляє в „Polnische Blätter“ (Польських Листках) за тим, аби Польща дістала самостійність щодо мови, обичаїв, релігії, адміністрації, отже все те, що потрібне для розвитку її внутрішніх сил. Не можна допустити до того, щоб у самостійній Польщі поветали непевні відносини. Німеччина й Австро-Угорщина хочуть мати сусіда на Сході, „котрому дають волю, а котрий їм дає спокій.“

А се може стати ся тільки тоді, коли до Польщі не прилучить ся ніякої одробини української землі.

Зміст: Українські школи на Волині. — Др. Н. Гаморак. Політичні питання світової війни. П. — Н. В. Культурно-національне відродження фінського народу. — Полонений Г. З переказів про Шевченка. — М. Троцький. Російська офензива. — У. С. С. Лу. Лу. Стрілецькі співомовки: Маркирант. Парібки. „Дурний Іван“. — Вісти: Голос братнього народу. Полонені на волинські школи. Повстання в області українського кубанського козацтва. Справа митрополита Шенглицького. Перед новою бідою. Вернигора про будучину України. Теревені й правда. — Бібліографія.

Найдешевша українська книжка в часі війни

вийшла саме накладом

Союзу визволення України:

Др. Льонгін Цегельський:

Русь-Україна а Московщина-Россія.

Друге, перероблене виданне.

Книжка обіймає 128 стор. друку й має карту України, а коштує лише 80 сот.

В кожного Українця-воєнка, в кожного інтелігента (інтелігентки), що береть ся за ширення української національної свідомости серед мас, у кожній читальні, в кожного ученика (учениці) повинна знайти ся в руках отся книжка, як не для його власної користи, то для поширення свідомости історично-політичної, економічної та язикової окремішности української нації від московської.

Давайте з хати до хати, з рук до рук.

Спішіть з замовленнями!

В адміністрації „Вістника“ (Josefstädterstraße 79/6, Wien, VIII. Телефон 13.430, чек. конто 107.090) можна ще набути такі видання „Союзу визволення України“:

Олександр Скоропис-Иолтуховський. Значінне самостійної України для європейської рівноваги	—20
Т. Шевченко. Кобзарь. Вип. 1. і 2. Кождий випуск бр. 1— в опр.	1'40
Проф. М. Грушевський. Як жив український народ. Коротка історія України. З малюнками і картою України	—50
Сім пісень. Гостинець для українських воєків. З нотами	—20
Др. Б. Барвінський. Звідки пішло імя України	—20
Краснов. Що тепер дієть ся в Росії	—10
Др. М. Лозинський. Галичина в життю України	—60
Українські колядки.	—20
Холмщина	—30
М. Возняк. Наша рідна мова. З портретами	—10
Проф. І. Шишманов. Роль України в болгарськім відродженню (Вплив Шевченка на болг. поетів передвизвольної доби)	—20
Проф. С. Томашівський. Церковний бік української справи	—30
О. Кириленко. Українці в Америці	—50
Др. І. Крип'якевич. Українське військо. Короткий історичний нарис з малюнками	—40
Др. Л. Цегельський. Русь-Україна і Московщина-Росія	—80
Др. Осип Назарук. Слідами Українських Січових Стрільців. З малюнками.	Брошур. 3'50, в оправі 4'50
Prof. M. Hruschewskyj. Geschichte der Ukraine. Teil I	6'—
Prof. M. Hruschewskyj. Die ukrainische Frage in historischer Entwicklung (Укр. справа в історичнім розвитку)	—50
G. Cleinow. Das Problem der Ukraina. Українська проблема. (Про умови самостійної української держави)	—20
Dr. S. Rudnyckyj. Ukraina. Land und Volk. Eine gemeinfaßliche Landeskunde. (Україна. Край і нарід. Загальнодоступна географія України), брошур. 10'—, в оправі 12'—	
Україна. Край і нарід. 40 образків з вище наведеної книжки	2'—
H. Boczkowski. Ukrajina a ukrajinská otázka. (Україна й українське питання) По чеськи. З картою України	1'—
V. Choma-Dovski. Ukrajina i Ukrajinci (по хорватськи).	1'—

Гроші просимо висилати одночасно переказом або чеком ч. 107.090.

Адміністрація.

Відповідає за редакцію: Микола Троцький.
З друкарні Адольфа Гольцгаузена у Відні.

Львівська державна наукова бібліотека

М П